

CSORBA BÉLA (1950)

"...belehajítanak az előttem levő hamutartóba egy forintot..."

Kezdjük beszélgetésünket egy életrajzi momentummal: középiskolád utolsó két évét Kaposváron végezted. Mi készítetted arra, hogy visszatérj Jugoszláviába? Milyennek láttad az akkori Magyarországot és Jugoszláviát?

Elsősorban az óriási honvágy hozott haza. Nem nagyon találtam fel magam Magyarországon. Ennek sokféle oka volt, de leegyszerűsítve azt mondhatnám, Jugoszláviában sokkal szabadabbnak éreztem magam. Mindez hatvannyolc táján történt, azt hiszem, ez az évszám mond valamit. Társadalmi kérdések iránt szenvedélyesen érdeklődő családban nőttem fel, hát kellő alapon volt elviselhetetlennek találni az akkori magyarországi létemet.

Hazajöveteled után az újvidéki egyetem magyar szakos hallgatója lettél. Milyen volt a légkör és az a tanszék, amely fogadott?

Korábban épp csak annyit tudtam a tanszékről, hogy létezik, és hogy ott tanított, míg élt, Sinkó Ervin. Aztán persze az *Új Symposion* hasábjairól is ismertem néhány embert, akik később tanáraink lettek az egyetemen.

A hatvanas évek végének progresszív jugoszláv egyetemi mozgalma, amikor én odakerültem, lecsitulófélben volt. Ez úgy nézett ki, hogy ekkoriban távolították el a pártból a makacsabb rebelliseket. Egyébként Újvidéken a progresszív diákcsoportok nem voltak túlságosan jelentősek. Azonban az egész szellemi élet felpeszsdült, és ennek az általános társadalmi, szellemi elevenségnek volt az eredménye bizonyos mértékig az *Új Symposion*, illetve annak virágzó korszaka. Az igazság kedvéért azonban azt is el kell mondani, hogy ez a kulturális megújulás lényegében a hatvanas évek közepén megindított, majd megrekedt — jellegzetes kelet-európai paradigma — gazdasági-társadalmi reformok egyenes következménye volt: hatvanötben gazdasági reform, hatvanhatban szakítás a Ranković fémjelzte neosztálinizmussal, hatvannyolcban diáklázadás... A többi már egy másik mese, egy újkonzervatív mese, ha úgy akarjuk.

Egy helyen azt nyilatkoztad, hogy "a jugoszláviai magyar irodalom újjászületésének, felforgatásának a modern marxista gondolat volt az egyik hajtómotorja. Innen a Sinkó iránti szimpátia". Érzékelhető volt-e egyetemi éveid alatt Sinkó-hatás?

Inkább a légkörben, a Tanszék nyitott szellemiségében. Sinkót magát azonban, azt hiszem, akkoriban nagyjából Bosnyák István szemüvegével olvastuk, míg ki nem alakította ki-ki a maga olvasatát. Annak idején mint a Bibliát, úgy olvastuk az *Új Symposion* Sinkóval foglalkozó esszéisztikáját.

Milyen hatása volt akkoriban itt az Új Symposionnak?

Az *Új Symposion*nak szokás volt felróni — és ezt az én nemzedékemnek is felróták —, hogy elitlap. Ez ostobaság. Sennmivel sem volt "elitebb", mint más irodalmi lapok,

tehát semmivel sem olvasták kevesebben, mint a *Hidat* vagy az *Üzenetet*. Persze többen sem. Vagyis: egy maroknyi értelmiségi.

Egyetemistaként és az Új Symposion olvasójaként hogyan láttad a jugoszláviai magyar irodalmat és annak gyakran provinciálisnak tartott hagyományait?

A jugoszláviai magyar irodalmat a *Híd*ből és az *Új Symposion*ból ismertem meg. Tudni kell, hogy ekkoriban a *Híd* is fénykorát élte. Ha a korabeli magyarországi folyóiratokhoz mérjük őket, kiderül, hogy egyetlen ottani lap sem állja meg mellettük a helyét. Vagyis kezdetben nekem a patópálos jugoszláviai magyar irodalomról halvány gőzöm sem volt, no persze fokozatosan egyre több lett.

Mennyiben befolyásoltak a magyarországi hatások?

Akkoriban a magyar gimnáziumokban nemhogy a korszerű magyar irodalmat, de annak előzményeit sem ismerhettük meg. Például mi Füst Milánról nem hallottunk a középiskolában — ellentétben egykori újvidéki osztálytársaimmal, akiknek tananyag volt —, Kásáról is épp csak harangoztak, szóval a homokóra megállt valahol Szabó Pálnál és Illés Bélánál. A "klasszikus" modern magyar irodalmat a szó szoros értelemben itt ismertem meg, Jugoszláviában. A kaposvári évek alatt rám tulajdonképpen Lukács volt nagy hatással, már amennyire megértettem. Persze ő sem volt tananyag a hatvanas években, azonban a "spenót" böngészgetve a róla szóló fejezetben valami "gyanúsít", valami hamisít véltem felfedezni, így aztán elkezdtem nyomozni utána. Sikerült fölhajtanom néhány könyvét, például az *Ész trónfosztását*. Tudjuk, elég vakmerő badarságokat is tartalmaz, de a maga módján ez is Lukács volt. Mégis több volt, mint az az ideologikus világmagyarázat, amivel egyébként a fejünket tömték. Egyébként volt néhány nagyszerű tanárom is, s nekik is köszönhetek egyet-mást. Mellesleg Sinkót is Magyarországon olvastam először, az *Epikurosz hervadt kertje* című esszéjét. Nagy hatással volt rám.

Az egyetem befejezése után tanítani kezdél...

1974-ben tanoncokkal kezdtem a tanári pályámat Magyarokánisán. Vasások voltak, negyvennégyen egy osztályban. Mit mondjak, kész oroszlanbarlang kezdő tanárocska számára. Különböző érdekes jelenséggel is szembesültem itt: a negyvennégy tanuló között három szerb és egy horvát fiú is volt. Efféle furcsaságok is előfordulnak nálunk, noha az ellenkezője sokkal gyakoribb, amikor magyar anyanyelvű gyerek jár szerbhóvát tagozatra, sokszor indokolatlanul is.

Mennyiben volt problematikus tanítványaid viszonya magyarságukhoz?

Problémaként fel sem merült. Kanizsán teljesen egyértelmű egy magyar anyanyelvű számára, hogy magyar. Ilyen jellegű identitásproblémájuk, azt hiszem, nem volt.

Katonaság után Temerinbe, szülőfalumba kerültem tanítani. Itt lakom most is. Kezdetben az úgynevezett társadalmi környezet nyelvét tanítottam, tehát magyar nyelvet adtam elő heti három órában szerb-horvát anyanyelvű diákoknak. Akkoriban ez még meglehetősen új volt, igen sok nehézséggel járt. Nekem is új volt, mert ilyen jellegű munkára nem készítették fel bennünket az egyetemen. Tanárképzésünkben egyébként ez még ma sincs a legsze-
rencesebben megoldva.

Később már magyar osztályokban is tanítottam. Temerinben hat évet dolgoztam, majd az Újvidéki Egyetemre kerültem magyar nyelvi lektornak.

A határainkon túl élő magyarság körében szinte mindenütt, így Jugoszláviában is lehet érezni a nyelv romlását. Mi a véleményed a diákok anyanyelvi műveltségéről, náluk is lehet tapasztalni a nyelvromlást?

Tapasztalataim lesújtóak. A hozzánk érkező hallgatók általában igen rosszul képzetek. A hetvenes évek elkapkodott iskolareformja a szellemi csőd szélére juttatta a középiskolákat, s az esztelen specializációra történő átállás végeredményben tönkretette a nemzeti-ségi középiskolai rendszert. Ennek negatív következményeit véleményem szerint egyelőre még fel sem fogtuk igazi dimenzióiban.

Az oktatási reform kezdetekor megjelent egy írásod az Új Symposionban, amelyben messianisztikus hangon üdvözölted a reformot...

Tévedésnek tartom azt, amit akkor írtam, noha nem elsősorban a reformot üdvözöltem, hanem egy könyvet ismertettem, amely — mai eszem szerint — a reform gyakorlatát kívánta megideologizálni. A tapasztalatok azonban gyorsan meggyőztek a leírtak ellenkezőjéről. Viszont a cikkemben leírt nevelési ideáljaim többségét ma is érvényesnek tartom.

Az anyanyelvi gondokhoz visszatérve úgy gondolom, hogy a kisebbségben használatos nyelv deformálódásában nagy szerepe van egy nyelvhasználati szakadéknak. Arra gondolok, hogy miközben létezik a kisebbségi irodalom és oktatás nyelve, addig a mindennapi életben létezik egy familiáris nyelv, amit a családi, rokonsági, baráti körben használnak. A kettő között hiányzik a kisebbség közösségi, közéleti nyelve, illetve annak állandó fejlődése. Ennek következtében a nyelvhasználat másik két típusa szintén romlik. Ennek sok jelét tapasztalhatjuk az újvidéki magyar sajtóban és a magyar nyelvű televíziós műsorokban. Ha egy nyelv visszaszorul a magánélet szférájába, előbb-utóbb megszűnik nyelv lenni. Nálunk valóban szakadék van az irodalom és a mindennapi élet nyelve között, másrészt a közéletből, a hivatalokból, sőt hovatovább az oktatás bizonyos szféráiból is kiszorul nyelvünk. Valójában ez már nem is nyelvi kérdés. A nyelvromlásra ezen a szinten többé már nem az alkalmazott nyelvészettől kell várunk a gyógyírt, hanem a társadalomtudomán yoktól és az értelmes közéleti cselekvéstől. Számomra elképesztő például, hogy amíg 1957/58-ban — amely kiemelkedő év ilyen szempontból — kettőszáznyolcvan olyan általános iskola volt nálunk, amelyben magyar nyelvű oktatás is folyt, összesen 1537 tagozattal, addig 1979/80-ban mindössze 138 iskolában, 1262 tagozaton folyt magyar nyelvű oktatás, ha hihetünk — márpedig hinni lehet — a szövetségi statisztikai évkönyveknek.

A Jugoszláviában élő magyarság történetében van egy furcsa paradoxon. Kelet-Európában itt a legmegfelelőbb a magyar kisebbség jogi védelme, és kultúrájának ápolásához itt a legkielégítőbbek az intézményes keretek. Mégis itt következett be a legjelentősebb csökkenés a magyarság létszámában. Húsz év alatt százezres apadásról tanúskodik a statisztika.

Az elmúlt évtizedekben Jugoszláviában valóban tisztességes nemzetiségi politika folyt. Tisztességes, de nem problémamentes. Kérdésedre nem tudok adekvát választ adni, mert noha foglalkoztatnak e gondok, alapos tudományos kutatások híján legfeljebb csak féligazságokig juthatunk el. Én éppen azt tartom egyik legsúlyosabb rövidlátásunknak, hogy nem akarunk vagy nem merünk tudományos eszközökkel szembenézni az asszimiláció

problémájával. Természetesen másról is szó van itt: a magyarság előregedéséről, az öngyilkosságok magas számáról, alkoholizmusról stb.⁵

A hatvanas évek Új Symposionjára jellemző az egész, megújuló jugoszláv szellemi élet szerves részeként való cselekvés és gondolkodás. Egy önként vállalt baloldali, progresszív Jugoszlávia képviselője. Ez nemcsak a jugoszláviai, hanem a kelet-európai kisebbségek szellemi életében is új volt. Te hogy látod ezt, mennyiben jelentett a határozott jugoszlávság-vállalás problémát az anyaországhoz való viszonyban? Vagy ez az utóbbi kérdés csak magyarországi szemszögből felvetődő álprobléma?

Ezeket a viszonyokat nem lehet az eltávolodás — közeledés kategóriáival mértanilag meghatározni. Ha egy nemzetiségi közösség vagy akár egy diaszpóra kezd emancipálódni egy olyan államban, ahol kisebbséget alkot, az még nem jelenti, hogy el kell szakadnia az anyanyelvi kultúrától. Úgy érzem, hogy ebben az esetben ez tényleg álprobléma. A hatvanas évek társadalmi-politikai törekvései azzal a reménnyel kecsegtettek, hogy a homogén jugoszlávság-tudatnak szükségképpen a sokszínűség, a nemzeti-nemzetiségi kultúrák pluralizmusán és egyenrangúságán kell és lehet megszületnie. Az a jugoszlávizmus, amit itt-ott az Új Symposion képviselt, s amit én ma is vallok, sohasem jelentett elkülönülést a magyarországi kultúra hagyományaitól. Az más kérdés, hogy mit tartunk a magunk számára releváns, aktivizálható hagyománynak, és mit nem.⁶

Az Új Symposion három dologban hatott a hatvanas, hetvenes években az egyetemes magyar szellemi életre. Egyrészt modern európai szellemi áramlatokat közvetített, másrészt kultúrpolitikai okokból másutt nyilvánosságot nem kapott gondolatoknak biztosított teret. Lukács- és Bretter-tanítványok publikációira, az új magyar művészeti kísérletek bemutatására gondolok. Harmadik fontos funkciója a vajdasági magyar irodalom és kritikai légkör megújítása volt. Hogyan látod a közvetítő és teremtő funkciókat, mennyiben lehet ezeket eredőikben és hatásukban szétválasztani?

Szükségtelen és lehetetlen a szétválasztásuk.

⁵Az új ismeretek fényében, különösen Mirnics Károly analitikus demográfiai kutatásainak eredményeit figyelembe véve ma már nem merném leírni, hogy az elmúlt évtizedekben "tisztesleges, de nem problémamentes" nemzetiségi politika folyt Jugoszláviában. Persze 1988 első felében még egy ilyen mondat kimondásához is bátorságra volt szükség. De a kérdés nem az, hogy bátor volt-e vagy sem a nyilatkozó, hanem hogy igaza volt-e. A Tito-korszak kései évtizedeinek kisebbségi politikájáról azt hiszem, pontosabb úgy nyilatkozni, hogy kelet-európai összehasonlításokat véve alapul, *nem volt teljes egészében tiszteslegtelen*. Vagyis az agresszív beolvasztási törekvések helyett megelégedett a majorizációval, s az azzal együtt járó csöndes beolvadással.

⁶A későbbi politikai és háborús események teljességgel bebizonyították, hogy a fenti ideológiai konstrukció illuzórikus volt és téves premisszákon alapult. (Tulajdonképpen ez már a hetvenes évekre kiderült.) A nyolcvanas években egyfajta utópisztikus jugoszlávizmusra hivatkozni inkább csak mimikri volt, és napi politikai célokot szolgált: egyfelől így próbáltunk védekezni a felfutó szerb nacionalizmus ellen, másfelől a számunkra akkor sokkal veszélyesebb, provinciálisabb (Major Nándor és társai által képviselt) vajdasági regionális egypárti diktatúrával szemben. Magyarán: a vajdasági és a szerb totalitárius törekvésekkel szemben egy utópisztikus kultúrközösséget tételeztünk, ugyanakkor vállalni kívántuk a magyar kultúra egyetemes hagyományait is. Az a hatalom, amely bennünket 1983-ban eltávolított, egyik hivatkozási alapot sem szeretete...

Mi a véleményed Ljubiša Ristić színházi rendező szabadkai tevékenységéről?

Kezdetben egyértelműen üdvözöltem a jelenlétét. Gesztusértékű lépés volt részéről, hogy a *Madách-kommentárok* társszerzőinek olyan embereket kért fel, mint Tolnai, Végel, Sziveri, jómagam. Úgy vélem, Ristić kitűnő rendező, azonban egyre nagyobb szkepszissel figyelem tevékenységét. No, nem azért, amivel konzervatív ellenfelei vádolni szokták, hogy tudniillik a jugoszláviai magyar színházi kultúra tönkretétele céljából került Szabadkára. Ez ostobaság. Ristićtől távol áll mindennemű nacionalizmus. Ugyanakkor viszont csupán másodkézből szerzett ismeretei vannak a jugoszláviai magyar kultúra tényleges helyzetét, igényeit, patternjeit illetően. Nem hiszem, hogy jó, ha háttérbe szorul, takaréklángon ég a magyar színjátszás Szabadkán, még ha egy "Kozmikus Színház" igézetében történik is ez a háttérbe szorítás. Most 1988 nyara van: a következő színházi évad perdöntőnek fog bizonyulni...⁷

Visszatérve az Új Symposionhoz, mi vezetett el oda, hogy a szerkesztőségek állandó, nem belső okokból fakadó problémái után az utolsó szerkesztőség elbocsátásával — amelynek te is tagja voltál — a Symposion körüli hagyomány megszakadt?

Ez már az irodalmon és az irodalompolitikán túlmutató kérdés. Az irodalomban és a művészetben nem lehet progressziót hirdetni, ha a társadalomban nem vagyunk progresszívak. Az *Új Symposion* első korszakában, de később is igyekezett a társadalmilag haladó, demokratikus hagyományokhoz kötődni, illetve ilyen irányvonalat kialakítani. Amivel szemben találta magát, az nem valamiféle misztikus fal, hanem a bürokrácia. De ez még mindig misztifikáció! Jugoszláviában az ötvenes évektől megindult egy jelentős. munkásmozgalmi hagyományokból is táplálkozó, nem autarchikus társadalomszerkezet kiépítése. Ennek a társadalomnak azonban az öngazgatás ellenére is nagy a kötődése az államisághoz, a regionális "állami"- és pártcentralizmushoz. Az *Új Symposion*nak ezzel kellett szembekerülnie.

Ebben a helyzetben milyen szerepe volt azoknak a vajdasági kulturális hagyományoknak, amelyekkel szemben állt az Új Symposion?

Ez is közrejátszott, de ezzel együtt egy olyan dolog is, amivel a korábbi nemzedékek ebben a formában nem találkoztak. A különféle regionális bürokráciák összezsapására gondolok. Ebbe a stratégiai és taktikai manipulációs harcba csöppent bele az *Új Symposion* legénysége a maga egészen másfajta irányvonalával, és itt szükségszerűen zátonyra kellett futnia.

⁷Hamarosan kiderült, hogy Ljuboša Ristićtől mégsem áll távol mindennemű nacionalizmus. Egyik interjújában keményen ostromozta a vajdasági magyarokat, hogy televízióantennáik Magyarország felé vannak irányítva, s nyilatkozatával párhuzamosan a rendőrség a magyar településeken összeírta az ilyen tévétulajdonosokat. (Egyébként ez még a tartomány önállóságának elvesztését megelőző időkből zajlott, kellő diszkrecióval.) Milošević hatalomra kerülését követően azután Ristić több gesztust is tett a újnacionalista hatalom felé. Egyik nyilatkozatából például egyértelműen kiderült, hogy színházának Szabadkán afféle grancsárszerepet, határőrszerepet kíván adni. Ez világos beszéd. Ezek a jelenségek készítettek arra, hogy — noha Ristić darabot is kért tőlem — megszüntessem a vele való, rövid ideig tartó együttműködést, s hogy a későbbiekben aláírjam azt a VMDK által kezdeményezett petíciót, amely Ristić eltávolítását követelte, s amelyet Ristić elegánsan lefasisztázott a maga közismert modorában.

A Vajdaságon túli jugoszláviai szellemi élet mennyire figyelt oda az ügyre?

A hetvenes évek közepétől olyan nagymérvű kulturális bezárkózottság tapasztalható nemcsak a Vajdaságban, hanem Jugoszlávia-szerte is, hogy a hatvanas évekhez hasonlítható szabadlevegős és kölcsönös érdeklődés, az eszmei hasonlóságon alapuló kapcsolatok ma már csak csekély mértékben léteznek. Figyelmet és támogatást már csak akkor kaptunk, amikor ez már rajtunk nem segített. Ez nem azt jelenti, hogy korábban nem figyeltek a *Symposion*-ra bizonyos irodalmi körök. Az *Új Symposion*nak a kezdetektől fogva jó híre van Jugoszlávia-szerte.

Hogyan látod annak a szerkesztőségnek a tevékenységét, amelynek Te is tagja voltál?

A körülmények egészen mások voltak, mint amikor az első nemzedék tevékenykedett. Helyzetünk sokkal problematikusabb és nehezebb volt, kibontakozásunk is lassabban történt meg, mint az övék. Ehhez még az is hozzájárult, hogy a mi nemzedékünk szájára abból a romból emeltek falat, amely őket eltemette. Azok a téglák, amelyek előttünk falként tornyosultak az ő vérukkal voltak odamalterozva. Részben ők maguk is falat alkottak előttünk. A maga módján az a nemzedék is beépült a hatalmas struktúrába. Ez persze nem vonatkozik mindenkire. Az én nemzedékem jóval kevesebbet tudott megvalósítani, mint ami potenciálisan benne rejtett. Ez rám is vonatkozik. Hogy mi lehetett volna az *Új Symposion*ból, az kiolvasható az 1981-es, 1982-es évfolyamokból.

Szerkesztőségeteken belül társadalomkritikával elsősorban Te foglalkoztál...

Magamat ma is elsősorban szépírónak tartom, nem pedig társadalmi kérdésekkel szakszerűen foglalkozó embernek. Bár mindig foglalkoztattak és ma is foglalkoztatnak ezek a problémák. Az, hogy társadalomkritikával foglalkoztam a lapon belül — szükségszerű volt, mert valakinek vállalnia kellett ezt a fajta tevékenységet is. S akkor jobb híján, mivel nagyon sok lírikus volt a szerkesztőségben, vállaltam. Az persze más kérdés, hogy miért van olyan sok lírikus egy nemzetiségi kultúrában, nemcsak a miénkben, hanem általában. Ez is sok mindent elárul. Utólagosan visszatekintve hiányérzetem van, de ugyanúgy a többi magyar lappal szemben is, azért mert aránylag keveset foglalkoztunk, foglalkoznak sajátos nemzetiségi gondjainkkal. Van ebben bizonyos fokú oktalán félelem is. Ugyanakkor a *Symposion* esetében másról is szó volt. A lap felvállalt egy messianisztikus baloldaliságot a hatvanas években, és ehhez kapóra jött az újbaloldal, a diákmozgalmak, amikhez nagyon helyesen kapcsolódott, de pontosan emiatt bizonyos dolgok a szemhatáron kívül maradtak. Később a hetvenes évek meglehetősen hideg korszakában semmilyen társadalomkritikai gondolat nem születhetett. A társadalomkritika újabb formái '80 körül jelenhettek meg. A társadalmi kérdések iránti érdeklődés egyáltalán nem számított természetesnek a hetvenes években. Ez inkább furcsa volt. Az én generációmra sem volt ez jellemző, két-három embert leszámítva.

A közéleti, társadalmi kérdések felvetése: a magyar nyelvű utca- és névtáblák, kiírások hiányának jelzése, a lakáselosztás kritikája, a munkanélküliségről és a jugoszláviai sztrájkokról megjelenő elemző ismertetések, a bürokrácia bírálata és más kérdések milyen visszhangot váltottak ki?

Az az igazság, hogy hozzánk nagyon kevés reflexió érkezett. Folyóirataink ebben

a tekintetben ma is légtüres térben működnek. Persze, az eladott példányszám alapján láttuk, hogy fogy a lap, különösen '80-tól a bukásunkig.

Mint kisebbségben élő alkotónak, mennyiben jelent problémát, hogy keveseknek írsz? Első köteted, a Stratégia 700 példányban jelent meg. Számítasz-e a magyarországi olvasóközönségre is? Volt-e ennek a kötetnek visszhangja Magyarországon?

Nem tudok róla. Itthon 8-9 kritika foglalkozott vele, tehát valamit mégiscsak jelentett ez a könyv, akár jó, akár rossz értelemben. Visszatérve a magyarországi visszhangra: a Könyvvilág hirdette, négy forintos áron, Csorba Géza név alatt. De nem kell szégyenkezni, hiszen voltam én már belgrádi lapban Corba Beca is. Egy egyperces novellát még hadd mondjak el. 1981-ben a **Forum** felküldött Pestre, hogy dedikáljam a verseskötetemet. Felejthetetlen emlékem maradt, ülök a Váci utcában, tizenegy óra, meleg, várom az érdeklődőket. Megjelenik két úriember kissé borosan. Pang az utca, pangok én is. Aztán ahogy elhaladnak, behajítanak az előttem levő hamutartóba egy forintot. Ha úgy tetszik, ez volt magyarországi fogadtatása könyvemnek. Később egy másik úr immár más versek kapcsán excrementisztikus költőknek nevezett bennünket Sziverivel, ha jól emlékszem, az ÉS-ben. Ezt nevezem eufemizmusnak! Következésképpen nem számítok a magyarországi olvasóközönségre, elég rosszul megvagyunk egymás nélkül is.

Második köteted Tücsökmadarak a hóban címmel egy gyermekvers-kötet volt. Most egy közhely-kérdés következik: miért kezdted el gyerekverseket írni?

Meglehetősen keserű ember voltam, amikor, még a hetvenes években gyerekverseket kezdtem írni.

Van-e olyan költői életmű, amely meghatározóan hatott rád?

Mindenféleképpen: József Attila. Ezzel persze vállalom a válaszban rejülő összes félreértési lehetőséget.

És a jugoszláviai költészetből?

Matošt, Dučićot, Miljkovićot fordítottam, de igazából nem az eseteim. A kortársak közül Milan Komnenić lírája számomra a legizgalmasabb, noha társadalomszemléletünk homlokegyenest ellenkező, politikai nézetei ellenszenvesek.

A kapcsolatoknál maradvá: vannak-e szerb barátaid?

Sokat jelent számomra Gojko Tešić, Javica Aćim. Mindez azonban még nem barátság, legfeljebb közeli hullámhossz, kölcsönös megbecsülés. A barátaim között nincsenek irodalmárok.

Most megjelent könyved néprajzi anyag...

Igen, a temerini néphagyományok. Az elmúlt tíz évben végzett folklorisztikai gyűjtőtevékenységem metszetét nyújtom ebben a könyvben. Szülőfalum félholt-félelelen szellemi hagyatékát kívántam megőrizni ily módon, másrészt bizonyos mértékig pótcselekvés is volt, hiszen a közhasznú társadalmi tett bizonyos illúzióját nyújtotta számomra.

1988. július

(Bárdi Nándor)